Salamon Konrád

Trianon előzményei

Az örökké fájó trianoni diktátum aláírásának századik évfordulóján jó, ha áttekintjük legnagyobb újkori nemzeti tragédiánk előzményeit, mert csak így érthetjük meg és hasznosíthatjuk ezen események történelmi tanulságait.

Már nem tudjuk, mit veszitettünk,
Nem gyilkol új vesztések gondja,
Dermedett álom minden tettünk
S minden álmunk egy dermedett tett:
S vagyunk ördögnél esettebbek.

Ady Endre: Mai próféta átka

1918 elején az antant hatalmak elhatározták az orosz front terheitől mentesülő, soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia belső ellentéteinek a kiélezését. Ezért felértékelték a háború alatt megalakult emigráns nemzetiségi szervezeteket, s elismerték a Monarchiától való elszakadási törekvéseiket. 1918 tavaszán tehát alapvetően megváltoztak a nyugati nagyhatalmaknak és a Monarchia nemzetiségeinek hadi céljai. Április 8-án Rómában megrendezték a Monarchiából származó nemzetiségi hadifoglyok képviselőinek a kongresszusát, amelyen részt vett több emigráns nemzetiségi politikus is: azaz a délszláv, a csehszlovák, a lengyel nemzetiségi bizottságoknak, továbbá az erdélyi románoknak és a szerb parlamentnek a küldöttjei. Ezen az összejövetelen határozatban mondták ki, hogy a Monarchia nemzetiségei a *birodalomtól független* állami létet követelnek.

Már csúfja minden állatoknak
Isten híres sarja, az Ember
S a próféták is csak makognak.
Még mélyebb Pokol, még több Nincsen: -
Ezt add, Híres, ezt add, Te Isten.

Ady Endre: Mai próféta átka

Ez az 1918 áprilisi döntés azt jelentette, hogy a történelmi Magyarországtól elszakítják a szlovák, román és délszláv lakta területeket. Nem igaz tehát az az 1920-as évek elején megfogalmazott és napjainkban is gyakran ismételt rágalom, hogy hazánkat az első világháború utáni „forradalmi felfordulás" miatt büntették és csonkították meg. Arról is meg szoktunk feledkezni, hogy a győztesek Ausztriát és Magyarországot tekintették a világháború kirobbantóinak, mivel a hadi események e két

ország Szerbiának küldött hadüzenetével kezdődtek el. A háború végén súlyosbította a központi hatalmak helyzetét Berlin és Bécs vaksága, amelynek következtében a német haderő 1918. márciusi nagy támadásának feltartóztatása, kudarca után sem voltak képesek felismerni, hogy ezt a háborút már nem lehet megnyerni. Pedig ekkor még az 1918 januárjában meghirdetett wilsoni 14 pont javaslatai alapján lehetett némi remény egy emberségesebb fegyverszünet megkötésére. Ezzel szemben a központi hatalmak vezetői – a győzelem ábrándját kergetve – a végkimerülésig hajszolták országaikat és hadseregeiket, s csak október elején látták be, hogy fegyverszünetet kell kötni, de ekkor már késő volt. A győzelem küszöbére érkezett antant hatalmak vezetői ugyanis egyre kevésbé figyeltek a wilsoni pontokra, s véleményüket Clemenceau francia miniszterelnök fogalmazta meg a legegyértelműbben: Wilson rosszabb, mint a Jó Isten, mert annak csak tíz pontja volt.

A háború kitörésekor Magyarország komoly társadalmi–politikai ellentétekkel küzdött. Mindenekelőtt az elavult választójog és a földbirtokok igazságtalan megoszlása okozott gondot. Jellemző, hogy a háború alatt, 1915 tavaszán Rakovszky István, a Katolikus Néppárt képviselője javasolta a „hősök választójogának" megadását a harctéri szolgálatot teljesítetteknek. 1916 tavaszán Prohászka Ottokár székesfehérvári katolikus püspök terjesztette elő a hősök földhöz juttatásáról szóló javaslatát. Tisza István miniszterelnök azonban mindkettőt elutasította. 1917 februárjában ismét felvetődött a hősök választójogának kérdése, amit Tisza újra elutasított. Ekkor mondta ifj. Andrássy Gyula: „A t. miniszterelnök úr köti magát egy olyan rendszerhez, mely fenn nem tartható, mely össze fog esni és vele az utolsó reménye annak, hogy konzervatív szempontból bizonyos fokig korlátolt reform legyen megalkotható… Roppant veszedelmesnek tartom, ha kizárjuk az alkotmány sáncaiból azokat, akiknek van politikai szándékuk, politikai neveltségük és érdekük, mert ha féltem is az országot az ő befolyásuktól, jobb ha szavazati joggal bírnak, és így próbáljuk őket leküzdeni, mintha kizárjuk őket ebből a jogkörből, odadobjuk őket a végtelen elkeseredésnek, és ezáltal az állam alapjait ássuk alá… Ha a kormány és a vezető körök azt hiszik, hogy ott lehet folytatni, ahol abbahagyták a háború előtt… akkor igenis forradalom lesz." (Magy.tört. 7. 1152.)

Andrássy képviselőiházi beszéde, valamint Rakovszky és Prohászka idézett javaslatai jól mutatják, hogy a konzervatív oldalon többen is tisztában voltak a reformok szükségességével, Tisza vak makacssága azonban minden változtatásnak ellenállt. Így alakulhatott ki az a megdöbbentő helyzet, hogy 1917 tavaszán az új királynak, IV. Károlynak

kellett Tisza miniszterelnököt népjóléti intézkedésekre és a választójog kiterjesztésére utasítani. Tisza azonban inkább lemondott, de a választójogot nem volt hajlandó kiszélesíteni, sőt az új miniszterelnök Esterházy Móric bemutatkozó beszédére válaszolva kijelentette, hogy pártja, a parlamenti többséget alkotó Munkapárt a választójogi reformtervezetet nem fogja megszavazni. Erre az új miniszterelnök lemondott.

Ezt követően a király a tapasztalt Wekerle Sándort nevezte ki, aki immár harmadszor kapta meg a miniszterelnöki megbízatást. Wekerle, hogy a politikai felháborodást csillapítsa, az Esterházy-kormány politikájának folytatását ígérte, meghagyva hivatalában annak valamennyi miniszterét. Vázsonyi Vilmos igazságügyminiszter tehát folytatta a választójogi reform előkészítését, és hosszas tárgyalások, egyeztetések után a kormány 1917 decemberében beterjesztette választójogi törvényjavaslatát. Ez a választásra jogosultak számát az 1913-ban elfogadott Tisza-féle törvény által biztosított 1 millió 838 ezerről 3 millió 855 ezerre emelte volna; a lakosság számához viszonyítva annak 7,7%-áról 13%-ára. (Ne feledjük, ez az arány Ausztriában 27%, Németországban pedig 22% volt.)

Az új törvény alapján tehát az ipari és mezőgazdasági munkások, továbbá a nők egy része is választó jogot kapott volna. A törvénytervezet ugyan nem valósította meg az általános választójogot, de a korábbit jelentősen kibővítette, ezért a kormánypártok mellet az ellenzéki pártok, sőt a parlamenten kívüli pártok, így a Szociáldemokrata Párt is elfogadhatónak tartották. Rövid időre úgy tűnt, hogy a megosztott magyar politikai élet 1918-ban a megbékélés útjára léphet.

Tisza István azonban közbeszólt, s 1918 januárjában kijelentette: pártja ezt a törvényjavaslatot nem szavazza meg. Erre hosszas tárgyalások, alkudozások kezdődtek, s végül 437 ezer fővel csökkentették a választásra jogosultak számát. Az így megnyirbált, majd 1918 szeptemberében szentesített törvényt viszont a már korábban sokat engedett ellenzék nem volt hajlandó elfogadni. Az új törvény tehát nem csillapította, hanem kiélezte a társadalmat megosztó ellentéteket. A történtekre visszatekintő Andrássy Gyula: Diplomácia és világháború című könyvében (152. o.) ezt írta: „A radikalizmust, mint annyiszor máskor, a merev konzervativizmus szolgálta legjobban, mert megakadályozta, hogy a radikalizmus legjobb ellenszerét, az idejekorán jövő reformot alkalmazzuk. Ma már kétségtelen lehet mindenki előtt, hogy ha a Munkapárt (azaz Tisza S. K.) átbocsátja a választójogi törvényjavaslatot, elkerültük volna azt a legtúlzóbb megoldást, melyhez a forradalom után nyúltak. Az összes pártok megegyezésével létrejött reform jóidőre levette volna a napirendről a választójog kérdését." S az új törvény alapján rendezett

választást követően az „új ház alkalmasabb lett volna arra, hogy a nemzetet a nehéz időkben vezesse."

Az említett reformkonzervatív személyiségek tevékenysége és a két Andrássy idézet jól mutatja, hogy a XX. sz. elején volt egy korszerű magyar konzervativizmus, amely a korszak kihívásaira megfelelő válaszokat tudott adni, ellentétben Tisza István minden változtatást elutasító konzervativizmusával, amit parlamenti többséget alkotó követői egy emberként képviseltek. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a rövidesen bekövetkező háborús összeomlás előtt a magyar politikai életet ismét az egymás iránti gyűlölet határozta meg. Tehát a rövidesen létfontosságúvá vált nemzeti összefogás megteremtésének előre sikerült akadályt állítani.

1918 októberében a központi hatalmak vezetői is kénytelenek voltak belátni, hogy a háborút nem lehet megnyerni. Magyarországon ezt október 17-én Tisza jelentette be a képviselőházban, elismerve, hogy „ezt a háborút elvesztettük." Majd arról beszélt, hogy „pártkülönbség nélkül" össze kell fogni és biztosítani a „magyar állam területi integritását, amelyet a Wilson-féle 14 pont egyáltalán nem is támadott meg." Tisza tehát az ellenzékhez hasonlóan a már túlhaladott wilsoni elvekben reménykedett. A demokráciával kapcsolatban pedig kijelentette: „nekünk a demokratizálás alapjára helyezkednünk nem szükséges, mert ezen az alapon vagyunk már régóta." Ezt követően magyarországi állapotok nyugati bírálatát félreértéseknek nevezte, célként jelölve meg e tévhitek eloszlatását. (Képv.házi napló. XLI. 292-293.)

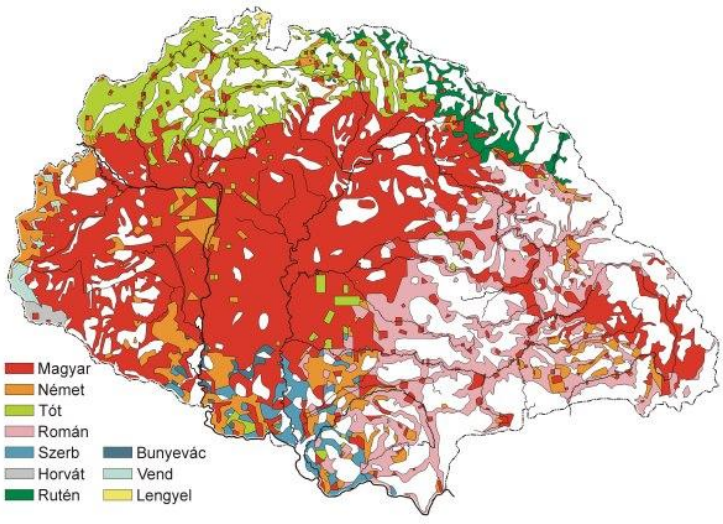
Minden a Sorsé, szeressétek,
Őt is, a vad, geszti bolondot,
A gyujtogató, csóvás embert,
Úrnak, magyarnak egyként rongyot.
Mert ő is az Idők kiküldöttje
S gyujtogat, hogy hadd hamvadjon össze
Hunnia úri trágyadombja,
Ez a világnak nem közösse.

Ady Endre: Rohanunk a forradalomba

Az ellenzék – nem felejtve el a választójogi törvény tönkretételét – felháborodottan hallgatta Tiszának a hazai demokráciáról mondott dicséretét, s hiteltelennek tekintette a nemzeti összefogás fontosságára szóló felhívását is. A növekvő elégedetlenség egyre mélyebb válsághoz vezetett, s a Wekerle-kormány október 23-án lemondásra kényszerült. Mivel a súlyos politikai ellentétek miatt nem sikerült nemzeti egységkormányt alakítani, a fokozódó tüntetések hatására, a fenyegető forra-

dalom elkerülése érdekében október 28-án már Tisza is azt javasolta a meglepett József főhercegnek, hogy Károlyi Mihályt kell miniszterelnökké kinevezni, aki még megmentheti a helyzetet. A király azonban, Andrássy ellenállása miatt késlekedve, csak október 31-én nevezte ki.

Miután a Monarchia október 27-ei különbéke kérelmére válasz sem érkezett, Bécs november 3-án aláírta a padovai fegyverszüneti szerződést, amelyben a győztesek előírták a feltétel nélküli megadást, mindenekelőtt Ausztria és Magyarország haderejének teljes leszerelését. A padovai fegyverszüneti szerződést tehát a Károlyi-kormánynak végre kellett hajtania. Ha nem, folytatódik a balkáni antanthaderő magyarországi előrenyomulása, azaz a háború. A fontról hazatérő katonai alakulatokat le kellett szerelni, amelyeknek a döntő többsége harcképtelen állapotban volt. A katonák jelentős része rongyokban, 50 kg körülire lefogyva érkezett haza, s hiány volt hadianyagban is. 1918–1919 fordulóján tehát fegyveres ellenállásra nem volt lehetőség. Ezért hangoztatta Károlyi Mihály, hogy nem a harcmezőn, hanem a tárgyalóasztalnál kell érdekeinket képviselni. (Ezzel kapcsolatban meg szokták említeni, hogy a törökök Musztafa Kemál vezetésével ellenálltak. Igen, másfél évvel később, 1920 tavaszán, amikor Magyarország élén már Horthy kormányzó állt. S a törököknek csak egy ellenfelük volt, a görögök, létszámuk és országuk területe pedig sokkal nagyobb, mint a miénk. Egyébként Horthy is azt mondta 1919. novemberi budapesti bevonulása után: Gondolnunk sem lehet arra, hogy szembe helyezkedjünk az antanttal.)

A Károlyi-kormány hivatalba lépésétől kezdve nagy gonddal készült a béketárgyalásra. A kormány támogatásával folytatta munkáját a Teleki Pál vezette mintegy 60 tagú szakértői csoport, amely 1919 februárjára el is készítette a Magyar Királyság etnikai viszonyait hitelesen és látványosan ábrázoló „vörös térképet”. Mivel a Károlyi-kormányzat a történelmi Magyarország egységének megőrzését tűzte ki célul, a nemzetiségek elszakadási törekvéseit a területi autonómia megadásával szerette volna ellensúlyozni. Ezért törvényeket alkotott Kárpátalja ruszin lakta területeinek autonómiájáról, a magyarországi németek önrendelke-

zési jogáról, valamint a Felvidék szlovák lakta területeinek az autonómiájáról. A többi nemzetiségi területre vonatkozó törvény befejezését azonban megakadályozta az 1919. március 21-ei kommunista államcsíny.

A Károlyi-kormány a történelmi magyar határok megőrzése céljából 1918 december elején megalakította *Magyarország területi épségének védelmi ligáját,* amelynek elnöke Lóczy Lajos földrajztudós, majd 1919 februárjától Teleki Pál lett. A Területvédő Liga előadásokat szervezett, propagandaanyagokat tett közzé, és tájékoztatta a hazánkba látogató nyugati személyiségeket. E munkában részt vettek – többek közt – Domanovszky Sándor és Jancsó Benedek történészek, valamint, Raffay Sándor evangélikus püspök.

1919 márciusának elején a kormány létrehozta a *Külügyi Tanácsot*, amelynek elnöke Jászi Oszkár lett, s tagjai közt voltak a Liga meghatározó személyiségei, így Apponyi Albert és Teleki Pál. Jászi és Károlyi abban állapodtak meg, hogy hazánk a „Keleti Svájc" elképzelést, tehát a különböző nemzetiségek autonómiájára épülő magyar köztársaság gondolatát fogja képviselni, összekötve a demokratikus dunai konföderáció tervével. Ha Magyarország feldarabolására kerülne sor, két elvhez fognak ragaszkodni: a népszavazáshoz és a szabad kereskedelemhez az elszakított területekkel. Ha ez sem sikerül, a népszavazáshoz mindenképpen ragaszkodnak, s anélkül nem fogják aláírni a békét.

A győztes hatalmakkal – a többi legyőzötthöz hasonlóan – nem sikerült kapcsolatot teremteni, s az is nyilvánvalóvá vált, hogy az antant túllépett a wilsoni elveken. Ugyanakkor szomszédaink területrablásai és magyarellenes intézkedései egyre nagyobb aggodalomra adtak okot. Ezért a kormány 1919. február 18-ai ülésén, amelyen elhatározták, hogy az eddigi sikertelen hadsereg-szervezési kísérletek után zsoldos hadsereget kell felállítani, Károlyi egy felszabadító hadjárat lehetőségéről beszélt: „Ha a jog és igazság alapján nem tudjuk, fegyverrel a kezünkben készen akarunk állni arra, hogy létfeltételeinket visszaszerezzük." E katonai felkészülés jegyében utazott el március 2-án Szatmárnémetibe, a székely hadosztály megszemlélésére, ahol megköszönte a katonák hősies helytállását, majd kijelentette: „Ha olyan békét akarnának velünk aláíratni, mely Magyarország feldarabolását jelenti, akkor én azt mondom nektek katonák, hogy én ezt a békét soha nem fogom aláírni." (Magy.tört. 8. 175.)

Károlyi az elsők közt vette észre, hogy a katonai helyzet megváltozott. Elkezdődött a háborús hadseregek leszerelése, hiszen azok katonái is mielőbb haza akartak menni. Ugyanakkor a frontól kimerülten és kiéhezetten hazatért magyar katonák jelentős része ismét hadra fogható állapotba került. A terv megvalósulását azonban a kommunista állam-

csíny lehetetlenné tette, s az új hadsereget immár ők szervezték meg, egészen más céllal.

A kommunisták 1919. március 21-ei hatalomra jutásával kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy Károlyi Mihály a köztársaság ideiglenes elnöke nem mondott le, és nem adta át a hatalmat a kommunistáknak. Az újabb, kelet-magyarországi területek átadását követelő, március 20-ai Vyx-jegyzéket Károlyi és a kormány elfogadhatatlannak tartották, ezért úgy döntöttek, hogy Berinkey Dénes miniszterelnök és a hárompárti koalíciós kormány lemond, s a legnagyobb párt a szociáldemokraták alakítanak kormányt, mert ők tudják a tömegeket mozgósítani, s így képesek lehetnek a Vyx-jegyzék elutasítása után várható támadások kivédésére. Ugyanakkor a szociáldemokraták – a súlyos helyzetre hivatkozva – megpróbálják az egyre szélsőségesebb kommunistákat semlegesíteni. Károlyi arra is gondolt, hogy esetleg nem sikerült a szociáldemokraták kormányalakítása, ezért üzent Bethlen Istvánnak, a nemzeti ellenzék vezetőjének, hogy szükség esetén hajlandóak-e kormányt alakítani. Bethlen nem zárkózott el a tárgyalás elől.

A köztársasági elnöknek tehát eszébe sem jutott a kommunisták bevonása a kormányba, s március 21-én este az általa miniszterelnöknek jelölt Kunfi Zsigmond jelentkezésére és a szociáldemokrata kormány kinevezésére várt. Ekkor egy fogalmazványt vitt be hozzá a titkára, amely a közismertté vált „lemondási nyilatkozat" volt. Károlyi ennek az aláírását megtagadta, majd utasítást adott a közzététel megakadályozására, de a nyomdákban már elkezdték a sokszorosítást. A kommunisták és a velük megegyező szociáldemokraták pedig az új kormányzást készítették elő. A közzétett hamis lemondási nyilatkozat órák alatt ismertté vált, s az utca a *Párizzsal szembe forduló* kommünt éltette. Az államcsíny sikerült, Károlyi félreállt, s a vérontás elkerülése érdekében a hamisítást sem leplezte le.

Baljóslatú, bús nép a magyar,
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.

Ady Endre: Üdvözlet a győzőnek

A kommunisták nem álltak nemzeti alapon, ennek ellenére a hatalmuk megtartása és a „világforradalom" ügye érdekében indított felvidéki hadjáratukat a résztvevők és az érintettek döntő többsége nemzeti felszabadító háborúnak élte meg. Ez azonban csak rövid, múló győzelem volt. A magyar vörös hadsereg sikeres felvidéki hadjáratának egyetlen, de tragikus és kártékony következménye, hogy a proletárdiktatúra nem

bukott meg májusban, amikor még vissza lehetett volna térni a köztársasághoz. Ezzel szemben augusztus elsejéig roncsolta a magyar társadalmat, s a vörösterrorral felszította a fehérterrort, amelynek következtében egy olyan ellenforradalmi rendszer került hatalomra, amely érdemi reformokra képtelen lévén újabb zsákutcába vezette az országot.

A kommunisták hatalomra jutásának napjaiban határozta el a békekonferencia Ausztria és Magyarország meghívását a béketárgyalásra, hogy a békeszerződések elkészített tervezeteihez megtehessék utólagos észrevételeiket. A meghívást 1919. április 30-án küldték el, de a Magyarországnak szólót visszatartották, arra várva, hogy az akkori válságos helyzetben megbukjon a proletárdiktatúra. Mivel ez május első napjaiban nem történt meg, a magyar meghívót elsüllyesztették.

Németország május 7-én, Ausztria június 2-án tehette meg utólagos észrevételeit. Mindketten értek el némi eredményt. Ausztria pl. megkapta Klagenfurt térségére a népszavazás lehetőségét, sőt Renner, szociáldemokrata kancellár a Magyarországról fenyegető bolsevista veszélyre való hivatkozással elérte, hogy az addig vitás nyugat-magyarországi területek *egészét* Ausztria kapta meg.

Mivel a magyarországi kommunista hatalmat nem voltak hajlandóak meghívni a békekonferenciára, ezért a békecsinálók a tényekre alapozott magyar álláspontot meg sem ismerhették. Erről csak 1920 januárjában, Apponyi Albertnek a béketervezetre adott válaszbeszédéből, majd a magyar kormány februárban benyújtott írásbeli megjegyzéseiből szerezhettek tudomást. Ezek után jelentette ki Lloyd George brit miniszterelnök, hogy a béketervezet a teljes magyar népesség egyharmadát tervezi idegen uralom alá helyezni, ami nyilvánvaló igazságtalanság, amit helyre kell hozni. Ezzel egyetértett Nitti olasz miniszterelnök is, valamint a békekonferenciáról már eltávozott amerikaiak. A franciák azonban ellenezték az újratárgyalást, annál is inkább, mert az előzetes tervezeteket a békekonferencia a németek és az osztrákok meghallgatása után véglegesítette és kihirdette. Ezek utólagos megváltoztatása tehát túl nagy bonyodalommal járt volna, mindenekelőtt a Magyarország területéből bőven részesedett kis szövetségeseiket háborítva fel. Ezért a szerződéssel egyet nem értő három nagyhatalom is tudomásul vette, hogy kisebb bajjal jár, ha csupán a magyarokat sújtó igazságtalanságot hagyják helyben. Ahogy az Egyesült Államok külügyminisztériuma fogalmazott titkos üzenetében: „Az amerikai kormány szíve ellenére fogadja el a döntést, hogy nem írnak ki népszavazást a magyar határok végleges vonalának meghatározására. Úgy véli, hogy a határok számos vonatkozásban nem felelnek meg az etnikai követelményeknek, sem a gazdasági

szükségszerűségeknek, és hogy jelentős módosításokat kellene rajtuk végrehajtani. (Ormos M. Padovától… 382.)

Mind ezek után nyilvánvaló, ha a magyar békeküldöttség 1919 júniusában, az osztrákokhoz hasonlóan elmondhatta volna a döntéshozóknak a tényeket – amelyek még 1920 elején is oly nagy meglepetést keltettek –, Magyarország a trianoninál jobb határokat érhetett volna el. Az 1919-es kommunista uralom tehát nem csak a magyar demokratikus kibontakozást tette tönkre, de nemzeti szempontból is katasztrófa volt.

S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,
Tunya álmainkat jég verte
S még a Templomot se épitettük föl.

…

És mi nem leszünk majd szétszórva
Árvult, de mégis győzedelmes fajta:
Minket korszakok tűz-dühe nem edzett
S fölolvaszt a világ kohója
S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

Ady Endre: A szétszóródás előtt